

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΟΥ ΠΙΛΑΤΟΥ

Ένα «χαμένο» ανέκδοτο ποίημα του Προβελέγγιου.

*Τῆς Ρώμης κόρη ἀμαρτωλή, στή φρενιασμένη ἀντάρα
τοῦ ὄχλου τοῦ ἀντίχριστου, ἰδοὺ σὲ βλέπω ἐμπρὸς μου
πονετική, μὲ τὴ ματιὰ γεμάτη θεία τρομάρα,
νὰ δέσσαι γιὰ τὸ λυτρωτὴ τὸν ἄχραντο τοῦ κόσμου.*

Συμπληρώνονται σήμερα 90 χρόνια από την αποφράδα 8^η Απριλίου, Μεγ. Τετάρτη του 1936, όταν ο αναντίρρητα εθνικός ποιητής Αριστομένης Προβελέγγιος ξεκίνησε για το μεγάλο ταξίδι. Την επομένη δεν θα άκουγε τα προγραμματισμένα 12 Ευαγγέλια της Μεγ. Πέμπτης, αλλά εξόδιους και επικήδειους λόγους. Σαν από την μοίρα φερμένη, μια σημαδιακή και μοναδική σύμπτωση, η 8^η Απριλίου της φετινής χρονιάς συμβαίνει να είναι και πάλι... Μεγάλη Τετάρτη. Όταν στην Σίφνο οι πιστοί θα περιμένουν υπομονετικά στην εκκλησία την σειρά τους για να τους «μυρώσει», έναν-έναν ξεχωριστά, ο ιερέας στα χέρια και στο πρόσωπο μετά το τέλος της Ακολουθίας.

Για όποιον παρακολουθεί τις κατά καιρούς δημοσιεύσεις μου για τον Προβελέγγιο ανελλιπώς, ίσως έχει προσέξει και ενθυμείται τα μελετήματά μου ειδικά για την θρησκευτικότητα του ποιητή. Ξεχωρίζω δύο από αυτά συναφούς περιεχομένου. Προηγήθηκε το άρθρο με τον τίτλο «Ο “Ευαγγελιστής” Προβελέγγιος, το θρησκευτικό αίσθημα στην ποίησή του», που αποτέλεσε το εορταστικό δημοσίευμα της δημοφιλούς ηλεκτρονικής ιστοσελίδας literature για την επέτειο του Δεκαπενταύστου του 2024. Μακροσκελές και πολυσέλιδο είναι σαφώς ένα πόνημα αναφοράς για το συγκεκριμένο θέμα· ανευρίσκεται εύκολα με απλή αναζήτηση στο Διαδίκτυο. Το δεύτερο χρονικά δημοσίευμα επιγράφεται «Εις την Παναγίαν – ο χριστιανός Προβελέγγιος» και φιλοξενήθηκε λίγο αργότερα στην τοπική εφημερίδα ΣΙΦΝΑΪΚΑ ΝΕΑ την ίδια εποχή (τεύχος Ιουλ-Αυγ 2024). Εκτιμώ πως μέσα από αυτά έχω καταφέρει να τεκμηριώσω το συμπέρασμα πως η θρησκευτικότητα κατέχει κεντρική θέση στην κοσμοθεωρία του.

Όπως είναι πρόδηλο, το θέμα που πραγματεύομαι σε αυτά είναι η έκφανση της πνευματικότητας, όχι μόνον όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την ποίηση και την θεατρική δραματολογία του Προβελέγγιου, αλλά και μέσα από τον προσωπικό τρόπο ζωής του. Διότι το ένα δεν μπορεί ούτε να ειπωθεί ούτε να ιδωθεί χωρίς να συνεξεταστεί με το άλλο. Σύμφωνα με τις επιταγές του πατέρα της γαλλικής λογοτεχνικής κριτικής του 19^{ου} αιώνα C.A. Sainte-Beuve (1804-1869), «για να μιλήσει κανείς για ένα έργο, πρέπει να έχει υπ’ όψη του τις βιογραφικές περιστάσεις που θα μπορούσαν να εξηγήσουν το έργο, δια του χαρακτήρος». Μια άποψη που και ο Γ. Θέμελης σπεύδει να αναδείξει: «Υπάρχουν ποιηταί και συγγραφείς, που το έργο τους είναι η άμεση προβολή της ζωής τους, δίχως καμιά παρέκκλιση. Σ’ αυτή την κατηγορία ανήκει και ο Προβελέγγιος, περισσότερο από κάθε άλλον — εκτός ίσως από τον Καβάφη. Η ποίησή του, πέρα από τα υλικά της στηρίγματα, δεν είναι παρά η κατ’ ευθείαν προέκταση του εσωτερικού του

κόσμου, έτσι που να μπορή κανείς να ανιχνεύση μες από την ποιητική έκφραση τον ποιητή ως άνθρωπο και το αντίθετο» (ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ #24, εκδ. Αετός, 1953, σελ. 7).

Γέννημα, αν και όχι πλήρως θρέμμα, ενός κυκλαδίτικου νησιού που φημίζεται για την χριστιανική του ευσέβεια, για τις 237 εκκλησίες και ξωκκλήσια και για τα γνωστά στο πανελλήνιο θρησκευτικά πανηγύρια, ο Αριστομένης Προβελέγγιος έχει αναμφίβολα συνδεθεί με την ορθόδοξη πίστη και την λατρεία της. Αυτό αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία όταν αναλογιστούμε πως η δυναστεία των –μετέπειτα προεστών– Προβελέγγιων εγκαταστάθηκε αρχικά στο μεσαιωνικό Κάστρο της Σίφνου γύρω στο 1730 με γενάρχη έναν ρωμαιοκαθολικό στο δόγμα ιερέα-δάσκαλο, τον Τζώρτζη Πριβιλέγιο, από την Σύρα. Θα πρέπει εν τούτοις να σημειώσω πως ο καθολικισμός δεν ευδοκίμησε στην ενετοκρατούμενη Σίφνο και εύκολα αλλοτριώθηκε από το τοπικό ορθόδοξο πνεύμα των κατοίκων· ενώ το εκεί Παιδευτήριο του Αρχιεπελάγου, η Σχολή του Παναγίου Τάφου του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, ανέδειξε ονομαστούς δασκάλους και ιεράρχες στα 200 δισεκτα χρόνια λειτουργίας της μέσα σε συνθήκες σκλαβιάς, φτώχειας και πνευματικής υποδούλωσης.

Μπορεί ο Αριστομένης να συνέδεσε μεγάλο μέρος της ενήλικης ζωής του με το αθηναϊκό κέντρο των λογοτεχνικών και πολιτικών εξελίξεων, του οποίου αποτέλεσε εξέχον και προβεβλημένο μέλος ως βουλευτής, θεατρικός συγγραφέας και ακαδημαϊκός, τα κρίσιμα όμως για την διαμόρφωση χαρακτήρα παιδικά του χρόνια τα πέρασε στην Σίφνο. Οι αναμνήσεις από τα χρόνια εκείνα τον συνόδεψαν μέχρι το τέλος της ζωής του. Αναφέρθηκε πολλές φορές σε αυτές τις θύμησης στα ελάχιστα πεζά κείμενα που μας άφησε, ενώ οι ίδιες τακτικά αναβλύζουν μέσα από τα θρησκευτικού περιεχομένου ποιήματά του. Άλλωστε, «... Έδῶ ἐγεννήθηκα, ἐδῶ μ' ἐνανούρισε τὸ αἰώνιο τραγοῦδι τοῦ βορριᾶ, ποῦ ἔρχεται ἐλεύθερος, ἀλμυροβόλος ἀπὸ τὸ νησοστόλιστο Αἰγαῖον...» μας υπενθυμίζει στο άγνωστο κείμενό του «Το Σχολεῖο της Αννούσας» (περιοδ. ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ, τχ.#6, 8 Ιαν. 1931).

Όπως είναι απολύτως φυσιολογικό για μια ευαίσθητη *tabula rasa* παιδική ψυχή, ήσαν τα Θεία Πάθη που θα άφηναν ανεξίτηλο το στίγμα τους στον Αριστομένη. Το έχει αποτυπώσει σε πάρα πολλά σημεία ποιημάτων, ιδιαίτερα στα πασίγνωστα και ταυτόχρονα μακρόβιας επικαιρότητας ποιήματά του στα σχολικά εγχειρίδια διδασκαλίας των Νεοελληνικών. Επί παραδείγματι, το μακροσκελές «**Εἰς τὸν Γολγοθᾶν**» (ΑΤΤΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ, 1891), γραμμένο στη δημοτική, καταλήγει μετά από μια λυρική ακολουθία 60 στίχων:

**Ἦ Γολγοθᾶ, κ' ὅποιος στῆς γῆς τὸν δρόμο
βογγάει μὲ μάρτυρος σταυρὸ στὸν ὦμο
σ' ἐσὲ γυρνᾷ τὸ μάτι κι ἀνασαίνει.**

**Γιατί θωρεῖ τὴν ὑψηλὴν εἰκόνα
ἐνὸς θεοῦ, ποῦ μὲ θνητὸν ἀγῶνα
γιὰ τοὺς θνητοὺς εἰς τὸν Σταυρὸ πεθαίνει.**

Εν τούτοις, είναι κυρίως στο «**Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ!**» (εφημ. ΑΘΗΝΑΙ, 1903) όπου θα συναντήσουμε τους παιδικούς λυγμούς θαυμάσια διατυπωμένους. Παρ' όλη την αντιπροσωπευτική δυσκολία που ενέχει μια αποσπασματική άντληση, ξεχωρίζω δύο ανισόστιχες στροφές από τους συνολικά 70 στίχους:

**Κί' όλη τήν άγνωστη άγωνία εκείνη,
ποῦ έπλάκωνε τήν Παλαιστίνη,
όλο τόν τρόπο και τή ζάλη, ποῦ στη Πλάση έχύθη
τήν ώρα, ποῦ στον νοῦ τοῦ Ἰσκαριώτη
άπλώθηκαν τής προδοσίας τὰ σκότη,
τήν έννοιωθα μέσ' στής καρδιάς τὰ βύθη.**

**Κ' έβλεπα τότε, σαν στα βάθη μαύρου όνειρου,
στ' άνταριασμένα τὰ ὕψη βουνοῦ στείρου,
σ' άγρια νέφη ποῦ έσχιζε τ' άστροπελέκι,
τοῦ Μαρτυρίου τόν Σταυρό νά στέκη.
Κ' έτρεχε πύρινο τὸ δάκρυ μου στό χῶμα,
κί' άπλωνα τρέμοντας τ' άθῶα τὰ χέρια
στοῦ Σταυρωμένου τὸ πολύπαθο τὸ σῶμα,
νά τ' άγκαλιάσω, και με μύρα αϊθήρια,
σαν τήν άμαρτωλή τοῦ Εὔαγγελίου,
νά τοῦ δροσίσω τή φωτιά τοῦ μαρτυρίου.**

Γνωστά και ίσως πολυειπωμένα, αν και για τον παραγκωνισμένο Προβελέγγιο ποτέ δεν είναι περιττή μια ακόμη επανάληψη. Προκειμένου, όμως, να προσθέσω κάτι «νεωτεριστικό» στην μελέτη μου για αυτόν, έστω και ακροθιγώς, επιλέγω αρχικά να ανθολογήσω μέρος από ένα τυπικά ανέκδοτο, αλλά και τελείως αθησαύριστο, ποίημα 46 συνολικά στίχων, όπως το εντοπίζει η έρευνά μου. Επιγράφεται «**Παιδική Ανάμνησις**» και δημοσιεύτηκε ημιτελής στο ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΝ ΒΗΜΑ το 1925. Εννοείται πως δεν έχει περιληφθεί στην τελευταία, πλέον ώριμη –φιλοσοφικά και υπαρξιακά–, ποιητική συλλογή του «ΕΜΠΡΟΣ ΣΤΟ ΑΠΕΙΡΟΝ», που εκδόθηκε την ίδια χρονιά. Ιδού οι ακροτελεύτιοι στίχοι του ποιήματος, γραμμένοι στο γνωστό ιδιόρρυθμο μέτρο του Προβελέγγιου:

**Άπο τὰ χρόνια εκείνα μένει
διπλή λατρεία στην ψυχή μου άρμονισμένη :
ή Φύσις με τήν άνοιξιάτικη όμορφιά της
κι ό Θεΐος, ούρανόπεμπτος, Διαβάτης
μέ τήν μορφή τήν πονεμένη,
μέ τὸ γλυκό χαμόγελο στα χείλη,
μέ τήν πλευρά τήν πληγωμένη,
ποῦ στάζει σαν άγίασμα στό χῶμα
και παίρνουν εύωδιά και παίρνουν χρῶμα
τὰ ρόδα τοῦ Ἄπριλη.**

**Μιά παραδείσια ζωγραφιά,
πού λάμπει μέσα σέ άσημένα συννεφιά.**

Έχω εντοπίσει 8 ακόμη ένθετους στίχους από τα κατάλοιπα αυτόγραφα του ποιητή που απόκεινται στο ΚΕΙΝΕ της Ακαδημίας Αθηνών· από αυτούς παραθέτω ένα άγνωστο τετράστιχο:

**Ή παπαροῦνες ή μυριανθισμένες
έφάινοντο στό παιδικό μου βλέμμα,
σάν νά ἦταν ραντισμένες
άπό τοῦ Ναζωραίου τ' ἅγιον αἷμα.**

Εκτός όμως από τα Πασχαλινά ερεθίσματα που εύκολα αναγνωρίζουμε στην ποίηση του Προβελέγγιου, έχουμε και τις μαρτυρίες της κόρης του Σοφίας (Σουλιώτη-Νικολαΐδου), σχετικά με την εν ζωή ευσέβεια του πατέρα της, ειδικά τις μέρες της Λαμπρής που φρόντιζε να περνά ανελλιπώς στην Σίφνο. Ήδη από το 1964, στο ειδικό αφιέρωμα του περιοδικού **ΕΙΚΟΝΕΣ** («Στην καρδιά του Αιγαίου», φύλλο της 19^{ης} Ιουνίου), μας πληροφορεί για τον πατέρα της ανάμεσα σε πολλές πληροφορίες από την καθημερινότητά του: « ... Την Κυριακή πήγαινε στη λειτουργία. Στεκόταν με τους ψάλτες στο αναλόγιο και καμμιά φορά διάβαζε τον Απόστολο. Δεν ξέρω αν είχε πίστη ακλόνητη, είχε όμως βαθύ θρησκευτικό συναίσθημα, λάτρευε τον Χριστό και, σαν ποιητής που ήταν, απολάμβανε τα Ευαγγέλια, τους Ψαλμούς του Δαυΐδ, τα τροπάρια...»

Τα ίδια σχεδόν θα επαναλάβει και δύο χρόνια αργότερα, στην επέτειο των 30 χρόνων από τον θάνατο του πατέρα της, όταν το περιοδικό εσωτερικής Θεοσοφίας «**ΠΕΛΕΚΑΝ**» (αρ. δελτίου 31, καλοκαίρι 1966, σελ. 28-33) δημοσιεύει το πολύ ενδιαφέρον αναμνηστικό άρθρο «Αφιέρωμα στον Αριστομένη Προβελέγγιο». Θυμάται σε αυτό: « ... είχε χριστιανική καρδιά, χριστιανική ψυχή. Τις Κυριακές δεν έλειπε από την εκκλησία και τη Μεγάλη Βδομάδα ζούσε μέσα σε έξαρση, σε κατάνυξη. Ελάτρευε τον Χριστό, είχε βαθύ θρησκευτικό αίσθημα, όπως το βλέπει κανένας σε πολλά ποιήματά του. Εδιάβαζε τα Ευαγγέλια, τον Απόστολο Παύλο και οραματιζόταν τους Αγίους Τόπους».

Ίσως αυτή η πνευματική έξαρση που πραγματικά βίωνε ο ποιητής κάθε φορά όταν αναζούσε τα Θεία Πάθη να είναι η πηγή της έμπνευσης του άγνωστου, αθησαύριστου και, φυσικώ τω λόγω, ανέκδοτου ποιήματός του που επιγράφεται «**Η Γυναίκα του Πιλάτου**». Το χαρακτήρισα μάλιστα στον υπότιτλο «χαμένο» γιατί δύσκολα ο ιστορικο-φιλολογικός ερευνητής θα το εντοπίσει και θεωρώ, μάλλον δικαιολογημένα, πως παρουσιάζεται για πρώτη φορά υπερηφάνως εδώ. Τούτο βέβαια δεν είναι δυσεξήγητο καθ' όσον η έρευνά μου το ανέσυρε από ένα σπανιότατο, εκτός σειράς και αριθμησης, εορταστικό φύλλο της ΕΣΤΙΑΣ. Το οποίον –μάλιστα– δεν συμβαίνει να είναι Πασχαλινό αφιέρωμα κάποια χρονιάς, όπως εύλογα θα ανέμενε κανείς, αλλά αυτό των Χριστουγέννων (!) του 1895.

Στο ίδιο φύλλο, εκτός από ενδιαφέροντα ιστορικά δοκίμια και άρθρα γνώμης χριστιανικού περιεχομένου, όπως –για παράδειγμα– αυτό του Βασ. Μαρκεζίνη όπου αναγορεύει τον Ιησού Χριστό σε αρχι-τέκτονα, δημοσιεύονται και άλλα ποιήματα των γνωστών μελών της επίλεκτης παρέας φίλων λογογράφων: «Χριστούγεννα» του Γ. Σουρή, «Ύμνος των Ματιών» του Κ. Παλαμά, «Ρωμαϊκά εκμαγεία» του Ι. Πολέμη, «Ψαράδικο Παραμύθι» του Γ. Δροσίνη και «Στον Μεσσία» του Λ. Αστήρη. Το ποίημα του Προβελέγγιου διαμοιράζεται μεταξύ πρώτης και δεύτερης στήλης της έκτης σελίδας του φύλλου και φέρει εισαγωγικό απόσπασμα από το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο:

***Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θήματος
ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ αὐτοῦ
λέγουσα· Μηδὲν σοι καὶ τῷ δικαίῳ
ἐκείνῳ· πολλὰ γὰρ ἔπαθον σήμερον
κατ' ὄναρ δι' αὐτόν.
(Ματθ. Κεφ. 27, 19)***

Το ολιγόλεκτο αυτό χωρίο από την Αγία Γραφή παραπέμπει κατευθείαν στην ελάχιστη γνωστή ιστορία της Ρωμαίας γυναίκας του Ποντίου Πιλάτου. Πρόκειται για την μοναδική αναφορά στο πρόσωπό της στα κείμενα των τεσσάρων επίσημα αναγνωρισμένων Ευαγγελίων, τα επονομαζόμενα «κανονικά», σύμφωνα με την απόφαση της Συνόδου της Καρθαγένης (419 μ.Χ.). Το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο φέρεται πως αρχικά γράφτηκε αρκετά ενωρίς σε αραμαϊκή διάλεκτο προτού μεταφρασθεί στα ελληνικά, όπως σήμερα το γνωρίζουμε («Εκκλησιαστική Ιστορία» Ευσεβίου, επισκόπου Καισαρείας, 4^{ος} αι. μ.Χ.). Επιπλέον, εκτιμάται πως η συγγραφή του προηγήθηκε των διαφόρων μετέπειτα Γνωστικών ή ιουδαιοχριστιανικών κειμένων, στα οποία περιλαμβάνονται κατά κύριο λόγο οι επιλεγόμενες «απόκρυφες βίβλοι». Αντλώ τις στοιχειώδεις πληροφορίες που αναφέρω εδώ από έγκριτη πραγματεία με πληθώρα βιβλιογραφικών παραπομπών σε επιμέλεια Θεοδ. Ι. Ριγηνιώτη, όπως αυτή δημοσιεύεται στην θεματική ιστοσελίδα της Ορθόδοξης Ομάδας Δογματικής Έρευνας (www.oodegr.com).

Προτού υπεισέλθω στην περιοχή της απόκρυφης ιουδαιοχριστιανικής «μυθολογίας», όπου ανευρίσκονται περισσότερες πληροφορίες για την Γυναίκα του Πιλάτου και το συγκεκριμένο περιστατικό, ίσως είναι απαραίτητη (για όσους πλέον έχουν μειωμένη γλωσσική προσληπτικότητα) μια ελεύθερη απόδοση της εν λόγω Ευαγγελικής περικοπής στην νεοελληνική καθομιλουμένη:

«Ενόσω εκείνος καθόταν στη δικαστική του έδρα, η γυναίκα του του έστειλε με κάποιον ετούτο το μήνυμα: “Μην κάνεις κάτι εναντίον αυτού του αθώου, γιατί πολύ ταλαιπωρήθηκα απόψε στο όνειρό μου εξαιτίας του”»

Το εδάφιο αυτό των Ευαγγελίων αναγιγνώσκεται εν μέσω των περικοπών της Μεγάλης Πέμπτης. Επισήμως, οι «κανονικές» Γραφές δεν μας παρέχουν περαιτέρω περιγραφές για το συγκεκριμένο επεισόδιο της Εβδομάδος των Παθών, ούτε για την τυπικά ανώνυμη

σύζυγο του Ρωμαίου Πιλάτου. Το κενό αυτό καλούνται να συμπληρώσουν η προφορική παράδοση της εκκλησίας και μια ειδική κατηγορία των ορθόδοξων αλλά ιουδαϊκής προέλευσης Απόκρυφων Ευαγγελίων, τα «Ευαγγέλια Πάθους, Καθόδου στον Άδη και Ανάστασης του Χριστού».

Μεταξύ αυτών, ιδιαίτερη θέση αναφορικά με το θέμα μας κατέχει το **Ευαγγέλιο του Νικόδημου** των αρχών του 5^{ου} αι. μ.Χ., το οποίο με την σειρά του βασίζεται σε κείμενο του 2^{ου} αιώνα με τίτλο «**Πράξεις Πιλάτου**». Η προέλευση του τελευταίου αποδίδεται στον ίδιο τον Ρωμαίο έπαρχο σύμφωνα με αναφορές για την ύπαρξή του από τους άγιο Ιουστίνο τον μάρτυρα (περί το 150 μ.Χ.), Τερτυλλιανό (197 μ.Χ.), Ευσέβιο (324 μ.Χ.), Επιφάνιο (375 μ.Χ.) και Ψευδο-Χρυσόστομο (387 μ.Χ.). Το απόκρυφο Ευαγγέλιο του Νικόδημου έχει διασωθεί κυρίως στην Δύση σε περίπου 500 χειρόγραφα και 20 γλώσσες. Αποτελείται από δύο ξεχωριστές ενότητες: κατά πρώτον, τις «Πράξεις Πιλάτου» (κεφάλαια 1-16), ήτοι τα οιονεί Πρακτικά της δίκης του Ιησού, που εμφανίζονται στην πρώτη πλήρη εκδοχή τους στα Ελληνικά σε μετάφραση Ανανία επί αυτοκράτορος Θεοδοσίου του Β' τον 5^ο αιώνα (425 μ.Χ.)· και, κατά δεύτερον, τα κεφάλαια 17-27, τα οποία περιγράφουν μυθιστορηματικά «την Κάθοδο στον Άδη» και εκτιμώνται ως μεταγενέστερο συμπλήρωμα περί τον 9^ο αιώνα. Πηγή των ιστορικών στοιχείων που αναφέρω είναι οι εκπαιδευτικές σημειώσεις των πανεπιστημιακών παραδόσεων της Αικατερίνης Τσαλαμπούνη του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του ΑΠΘ (2015).

Ανεξαρτήτως της θεολογικής ή ιστορικής διάστασης του θέματος, η ιστορία της Γυναίκας του Πιλάτου έχει συμπυκνωθεί στην εξής ορθόδοξη παράδοση: η Ρωμαία **Claudia-Procula** (ή Κλαυδία-Πρόκλα στην εξελληνισμένη ονοματοθεσία της), πιθανότατα αριστοκρατικής καταγωγής, ακολουθεί τον σύζυγό της Πιλάτο στην τοποθέτησή του το 26 μ.Χ. ως επιτρόπου και επάρχου Ιουδαίας. Ο Πιλάτος προέρχεται από την τάξη των Ιππέων, έχει όμως αναγορευθεί στο νέο του αξίωμα λόγω της εύνοιας του Λεύκιου Αιλίου Σηιανού, αρχηγού των Πραιτωριανών και ευνοούμενου του αυτοκράτορα Τιβέριου. Στην Ιουδαία το ζεύγος διαμένει στην Καισάρεια, στο Πραιτώριο, το παλιό παλάτι του γνωστού από την σφαγή των νηπίων Ηρώδη του Μεγάλου. Το 33 μ.Χ. μεταβαίνουν στα Ιεροσόλυμα προκειμένου να παρευρεθούν τιμητικά στους εορτασμούς του εβραϊκού Πάσχα.

Εδώ θα διαδραματισθούν τα γεγονότα της Μεγάλης Εβδομάδος, όταν οι Ιουδαίοι προσάγουν τον Ιησού στον Ρωμαίο έπαρχο με κατηγορίες που επισύρουν την θανατική ποινή. Η προσπάθεια του Πιλάτου να αποφύγει την ευθύνη μιας απόφασης στέλνοντας τον Ναζωραίο στον τέτραρχο «βασιλιά» Ηρώδη Αντύπα στην Τιβεριάδα δεν ευδοκیمی. Καλείται εκ νέου πιεστικά να τον δικάσει ο ίδιος. Η αφοσιωμένη σύζυγός του Πρόκλα βλέπει ταραχώδες ενύπνιο (με την παρουσία αγγέλου) και προτρέπει τον Πιλάτο να μην αδικοδικήσει. Οι Ιουδαίοι κατήγοροι Άννας και Καϊάφας (πρώην και νυν αρχιερείς), στο άκουσμα του ονειροπολήματος που τους μεταφέρει ο Πιλάτος, ενισχύουν τις κατηγορίες κατά του Ιησού θεωρώντας το απόδειξη άσκησης μαγείας. Η καταληκτική συνέχεια είναι γνωστή και τα γεγονότα των ημερών εκείνων έχουν επιβεβαιωθεί ιστορικά.

Στον βαθμό τουλάχιστον που δεν αμφισβητείται η γνησιότητα του Πρακτικού Απόφασης της Δίκης του Ιησού, μεταφρασμένου το έτος 1643 μ.Χ. από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Διονύσιο. Ανευρέθηκε χειρόγραφο στην πόλη Αμιτέρνο της Ιταλίας το 1309 μ.Χ. όπου και η οικία του Πιλάτου, και μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1381 μ.Χ. επί Πατριάρχου Ιερεμίου. Ακόμη και εάν θεωρηθεί καλογερίστικο χαλκευμένο κατασκευάσμα του Μεσαίωνα, παραμένει εντυπωσιακή η ιστορική λεπτομέρεια, τα ονόματα εποχής και οι τίτλοι που αναφέρονται σε αυτό. «*Se non è vero, è molto ben trovato*» κατά τον κλασικό αφορισμό του Giordano Bruno (1582) και σε ελεύθερη απόδοση: «(Ακόμη κι) αν δεν είναι αληθές, είναι πολύ καλά επινοημένο».

Αυτό που δεν είναι γνωστό, παρά μέσα από τα απόκρυφα βιβλικά κείμενα, είναι η μετέπειτα τύχη του ζεύγους Πιλάτου-Πρόκλης. Οι απόψεις, όπως είναι αναμενόμενο, διίστανται. Σύμφωνα με τον Ευσέβιο Καισαρείας, ο μετανιωμένος Πιλάτος εξορίστηκε στην Βιέννη της Γαλατίας όπου μετά από πολλές ατυχίες αυτοκτόνησε επί αυτοκράτορος Καλιγούλα. Κατ' άλλες απόκρυφες πηγές, αφού ασπάστηκε τον χριστιανισμό επέστρεψε στην Ρώμη, καταδικάστηκε και αποκεφαλίστηκε από τον Νέρωνα. Η Πρόκλα λέγεται πως ακολούθησε τον σύζυγό της στην επιστροφή του στην Ρώμη –αφού είχε ήδη προλάβει να «δει» τον αναστημένο Ιησού–, όπου και απέθανε «εν ειρήνη» (Βίοι των Αγίων, Μιχ. Γαλανού, 1908). Μέσα από τις επίσης απόκρυφες «Επιστολές της Κλαυδίας Πρόκλης προς την Φούλβια» του 2^{ου}-3^{ου} αιώνα μ.Χ. προκύπτει πως ήταν ήδη προσηλυτισμένη στον λόγο του Ιησού όταν προσπάθησε να τον διασώσει, μια εκδοχή που συμμαρτίζεται επίσης ο Ωριγένης τον 3^ο αιώνα στις Ομιλίες του για τον Ματθαίο.

Δεν είναι επίσης γνωστό πότε ακριβώς εντάχθηκαν οι Πιλάτος και Πρόκλα στην χορεία των αγίων της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, λογικά όμως από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες· η αγιοποίησή τους, μια σπάνια περίπτωση ταυτόχρονης ανακήρυξης νυμφευμένου ζεύγους, έγινε αρχικά στις αιθιοπικές (Αβησσυνία) και κοπτικές πρωτοχριστιανικές κοινότητες, όπου και σήμερα τιμώνται μαζί στις 25 Ιουνίου. Μια πολύ ενδιαφέρουσα επιστημονική μελέτη παρουσιάζεται στην επί διδακτορία διατριβή του Bishara Sh. Ebeid με τίτλο «Πόντιος Πιλάτος, Καινοδιαθηκικές και Εξωκαινοδιαθηκικές αναφορές» (ΑΠΘ, 2019).

Δεν εορτάζονται επίσημα στην Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, αν και συναντώνται παραδοσιακά δημοτικά τραγούδια για τον Πιλάτο και την Γυναίκα του, πιθανά κατάλοιπα εκκλησιαστικών ύμνων προ των μεταρρυθμίσεων του πατριάρχη Νίκωνος (1653-1656). Η μνήμη της δεν τιμάται από την ΡωμαιοΚαθολική Εκκλησία, εορτάζεται όμως από το Ανατολικό Καθολικό δόγμα (Ουνία). Ίσως στον Παπισμό να επικράτησε η αντίθετη θεολογική άποψη που θέλει το ενύπνιο να μην ήταν και τόσο θεόσταλτα αθώο, αλλά να αποσκοπούσε στην δαμονική ακύρωση του Θείου Σχεδίου. Σύμφωνα πάντως με τον Ανατολικό Ορθόδοξο Συναξαριστή, η Αγία Πρόκλα αγιοποιήθηκε (πιθανόν στην ελληνική κοινότητα της Καππαδοκίας) και εορτάζεται στις 27 Οκτωβρίου. Μάλιστα, αναφέρεται και Μονή αφιερωμένη σε αυτήν στα περίχωρα της Κωνσταντινουπόλεως κατά τον 13^ο αιώνα. Την ημέρα αυτή οι πιστοί της εκκλησίας ακούν τους στίχους του

υμνωδού «Έχει παρεστώσάν σε, Πρόκλα, Δεσπότης, Ο Πιλάτω πριν σω παραστάς συζύγω».

Η απεικόνιση του Θείου Δράματος, λεκτική και εικαστική, κατέχει κεντρική θέση στην Τέχνη του Δυτικού Πολιτισμού. Κατά μείζονα λόγο, το συγκεκριμένο επεισόδιο δεν θα μπορούσε να αφήσει ασυγκίνητη την έκφραση του συμπάσχειν στην αγιογραφία, την δυτική ζωγραφική, την ψαλμωδία, την λογοτεχνία, την ποίηση.

Η ευμεγέθης (292x380cm) και εκπληκτικής λεπτομέρειας ελαιογραφία *Ecce Homo* του **Antonio Ciseri** χρειάστηκε 20 χρόνια (1871–1891) για να ολοκληρωθεί προτού κοσμήσει την Galleria d'Arte Moderna (Pitti Palace) στην Φλωρεντία. Η σκηνή είναι οιονεί ομιλούσα και η αγωνία της Γυναίκας του Πιλάτου έκδηλη. Στον ομώνυμο πίνακα *Ecce Homo!* (1896, ελαιογραφία, 403x650cm, Μουσείο Déri,

Debrecen, Ουγγαρία) του Ούγγρου ζωγράφου **Mihály von Munkácsy**, η Πρόκλα δεν απεικονίζεται. Το ίδιο ισχύει και στον δεύτερο ομοθεματικό πίνακα του ίδιου ζωγράφου *Christ before Pilate* (1881, ελαιογραφία, 417x636cm, Μουσείο Déri), μέρος μιας τριλογίας των Θείων Παθών. Αυτό μάλλον οφείλεται στο ότι ο ζωγράφος εμπνέεται από τις αντίστοιχες περικοπές των Ευαγγελίων του Λουκά και του Ιωάννου, όπου η παρουσία της Κλαυδίας-Πρόκλης δεν αναφέρεται. Την ίδια παρατήρηση οφείλω για τους δύο κλασσικούς πίνακες του **Jacopo Tintoretto** (1547, Βενετία), που απεικονίζουν την προσαγωγή του Ιησού στον Πιλάτο. Και σε αυτούς η Πρόκλα είναι απύσχα. Ως εκ τούτου, η παρουσίαση των εντυπωσιακών αυτών πινάκων εδώ θα ήταν άτοπη.

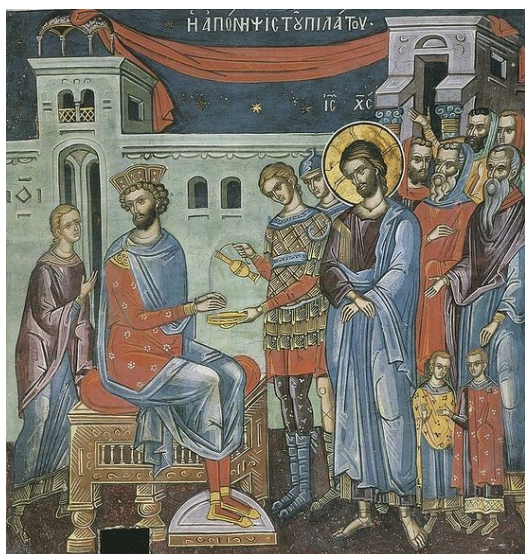
Ο Γάλλος ζωγράφος **Jacques-Joseph Tissot** απεικόνισε την σκηνή της άφιξης της αγγελιαφόρου προς τον Πιλάτο στο έργο του *The Message from Pilate's Wife*, μια από τις ζωγραφιές της σειράς σκηνών από την ζωή του Ιησού εκ της Καινής Διαθήκης (νερομπογιά πάνω σε κάρβουνο, χαρτί, 14.6x18.3cm, c. 1896). Η σειρά λιθογραφήθηκε ενώ τα πρωτότυπα έργα βρίσκονται σήμερα στο Μουσείο του Βροκλιν στη Νέα Υόρκη. Ο επίσης Γάλλος πολυτάλαντος και διάσημος καλλιτέχνης **Gustave Doré** φιλοτέχνησε μια εντυπωσιακή ομώνυμη σκηνή (πιθανόν λανθάνει) με την παρουσία αγγέλου ως μέρος εικονογράφησης θρησκευτικών εκδόσεων με κεντρικό θέμα την Βίβλο (1866). Από αυτήν προέκυψε το θαυμάσιο χαρακτηριστικό του **Alphonse François** (1877), που σήμερα φιλοξενείται στο Victoria & Albert Μουσείο στο Λονδίνο.

Οι πρώτες ολόσωμες απεικονίσεις της Πρόκλης εμφανίζονται στην μεσαιωνική Κεντρική Ευρώπη, όπου ανθούν οι απόκρυφες παραφιλολογίες γύρω από το θέμα, μολονότι η Καθολική Εκκλησία δεν αναγνωρίζει τον ρόλο της στο θρησκευτικό δράμα. Ίσως σε αυτό να οφείλεται το γεγονός πως απεικονίσεις της απαντώνται κατά κανόνα στην γερμανόφωνη προτεσταντική Ευρώπη. Δύσκολο να υποθέσουμε πως μια εικόνα σαν αυτή του 15^{ου} αιώνα, όπου αναπαριστάται η σκηνή με τον Ιησού να παρουσιάζεται ενώπιον του Πιλάτου, θα μπορούσε να ακολουθεί ως μνήμη τον γερμανοτραφή νεαρό Προβέλεγγιο από την εποχή που σπούδαζε στην Βαυαρία (*Christ before Pontius Pilate*, σειρά εικόνων σε εμαγιέ Limoges του **Monvaerni Master**, 22.5x24.3cm, Μουσείο Walters Art, Βαλτιμόρη, ΗΠΑ).

Ίσως η ορθόδοξη αγιογραφία να βρίσκεται πλησιέστερα στην μήτρα της έμπνευσης του ποιήματος του Προβελέγγιου. Θεωρώ βέβαια πως δεν υπάρχει κάποια τυπική αγιογραφική απεικόνιση της Αγίας Πρόκλης και όλες οι αγιογραφίες που την αναπαριστούν ακολουθούν την ευρηματική φαντασία του εκάστοτε εικονογράφου. Άλλωστε πρόκειται για μια αγία χαμηλού εμπορικού ενδιαφέροντος και συνεπώς δύσκολα θα έχει προσελκύσει την προσοχή ή την τυποποίηση εκ μέρους καταξιωμένων αγιογράφων.

Για παράδειγμα, δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο αγίων που παραθέτει ο Φ. Κόντογλου στο δίτομο μνημειώδες έργο του «Έκφρασις της Ορθοδόξου Εικονογραφίας» (εκδ.

Παπαδημητρίου, 1960). Δεν απεικονίζεται επίσης στον «Συναξαριστή» του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη, ενώ –κατά πάσα πιθανότητα– δεν εντοπίζεται αγιογράφησή της, φορητή ή επιτοίχια, σε κάποια από τις πολλές εκκλησίες της Σίφνου, αντικειμενικά προσβάσιμες στον ποιητή. Ταυτόχρονα, αμφιβάλλω κατά πόσον ο Προβελέγγιος είχε επισκεφθεί την Μονή Διονυσίου στο Άγιον

Όρος, όπου ανευρίσκεται η μεταβυζαντινή τοιχογραφία «Απόνιψις του Πιλάτου», μια σκηνή που αποτελεί μέρος του εικονογραφικού κύκλου των Παθών του Χριστού, έργο της Κρητικής Σχολής του 18^{ου} αιώνα (1753). Εμείς βέβαια μπορούμε να προμηθευτούμε εύκολα μια ψηφιακή φωτογραφία της σε υψηλή ανάλυση, πληρώνοντας 450€ στους Αμερικάνους του Getty Heritage Images. Ελπίζω η Μονή να εισπράττει τα αναλογούντα δικαιώματα από την εμπορευματοποίηση...

Η παρουσία γυναικείας μορφής στις εκκλησιαστικές αναπαραστάσεις της σκηνής της Απονίψεως του Πιλάτου κατά κανόνα σπανίζει, ενώ, σε αυτές όπου εμφανίζεται, δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρο κατά πόσο πρόκειται για κάποια θεραπαινίδα ή για την Πρόκλα.

Και εάν στην ανωτέρω τοιχογραφία από το Αγ. Όρος, η πορφυρή ενδυμασία της γυναίκας θα μπορούσε να παραπέμπει σε αριστοκρατική θέση, δεν φαίνεται να ισχύει το ίδιο στην αντίστοιχη σκηνή στην Μονή του Αγ. Νικολάου του Ντίλιου στο νησί της Λίμνης

Ιωαννίνων. Σπανίως, όμως, ο αγιογράφος φροντίζει να επισημαίνει την γυναικεία παρουσία με κάποιο διακριτικό στοιχείο. Παράδειγμα η σκηνή στον Αγ. Γεώργιο Νεγάδων στα Ζαγοροχώρια Ηπείρου, όπου η γυναικεία μορφή φέρει στέμμα, στοιχείο που υποδηλώνει πως πρόκειται για την σύζυγο του ρωμαίου άρχοντα. Συναντώ βιβλιογραφικές αναφορές και για άλλες παρόμοιες

απεικονίσεις στην Ήπειρο και στο Άγιο Όρος στην επί διδακτορία διατριβή της Αικ. Κοντοπανάγου (Πανεπ. Ιωαννίνων, 2010) με θέμα «Ο Ναός του Αγίου Γεωργίου Νεγάδων στην Ήπειρο (1795) και το έργο των Καπεσοβιτών ζωγράφων Ιωάννου και Αναστασίου Αναγνώστη». Από το Παράρτημα της εν λόγω εργασίας (εικ. 101, σ. #94) δανείζομαι και την φωτογραφική αποτύπωση της εν λόγω σκηνής.

Ήδη από την προ-φεμινιστική Αγγλία του 1611, η πρωτοποριακή ποιήτρια **Emilia Lanier** δίνει φωνή στην Κλαυδία-Πρόκλα με το ποίημά της *Salve Deus Rex Judaeorum*, ενώ παρόμοια πρωταγωνιστική αντιμετώπιση της επιφυλάσσει και η γνωστότερη **Charlotte Brontë** στο ποίημα του 19^{ου} αιώνα *Pilate's Wife's Dream*. Στον ίδιο φανταστικό παρονομαστή εξακολουθεί να κινείται και η σύγχρονη λογοτεχνία. Η παρουσία μιας γυναίκας, έστω και δι' αντιπροσώπου, στην ανδροκρατούμενη δραματική σκηνή των τελευταίων ωρών του Ναζωραίου, δεν θα ήταν δυνατόν να διαφύγει της προσοχής των κατά καιρούς συγγραφέων μυθιστορημάτων. Πολλώ δε μάλλον όταν η υπάρχουσα «επίσημη» πληροφόρηση από τις Γραφές είναι απόλυτα φειδωλή και επιτρέπει πολλούς βαθμούς ελευθερίας για φανταστικές διηγήσεις. Ας δώσω δύο ακραία παραδείγματα, απολύτως μη συσχετίσιμα μεταξύ τους, προσπαθώντας πάντοτε να παραμείνω εντός θέματος.

Το μυθιστόρημα φανταστικού ρεαλισμού «Ο Μαιτρ και η Μαργαρίτα» (εκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, 1987) του **Μιχαήλ Μπουλγκάκωφ** (M. Bulgakov) θεωρείται ευρέως ένα από τα σημαντικότερα ρωσόφωνα μυθιστορήματα του 20^{ού} αιώνα με πωλήσεις πάνω από 100 εκατομμύρια αντίτυπα παγκοσμίως, ενώ ταυτόχρονα επηρέασε βαθύτατα τη σατιρική και μη πεζογραφία της μετασταλινικής περιόδου. Στα όρια της λογοτεχνίας του παραλόγου, γραμμένο στην ΕΣΣΔ του 1930, διακωμωδεί και σατιρίζει το σοβιετικό σύστημα μέσα από την φανταστική επίσκεψη του Διαβόλου, που συστήνεται ως Βολάντ, στην Μόσχα. Σε μια φαουστική παρωδία, στην οποία παρεμβάλλονται τέσσερα ονειρικά κεφάλαια που διαδραματίζονται στην Ιερουσαλήμ, η μορφή του Πόντιου Πιλάτου αντιπροσωπεύει τον άνθρωπο που δεν βρίσκει το ψυχικό σθένος να ενεργήσει σύμφωνα

με τη συνείδησή του παρά την έμμεση ψυχολογική υποστήριξη της Μαργαρίτας. Δύο εκ του περισσού, αλλά ενδιαφέρουσες ίσως υποσημειώσεις: Το τραγούδι *Sympathy for the Devil* των Rolling Stones γράφτηκε για τον χαρακτήρα του Βολάντ. Η πρόσφατη συγκλονιστική κινηματογραφική μεταφορά, ρωσικής παραγωγής, *The Master and Margarita* (Мастер и Маргарита, 2024) δεν κατέκτησε για την ώρα το ευρύ δυτικοευρωπαϊκό σινεφίλ κοινό λόγω των γεωπολιτικών αγκυλώσεων.

Επανερχόμενοι κατά δεύτερον στα καθ' ημάς, η παρουσία και εμπλοκή της Γυναίκας του Πλάτου στο ιστορικό μυθιστόρημα μυθολογίας «Η δίκη που άλλαξε τον κόσμο», του **Στ. Δάνδολου** (εκδ. Ψυχογιός, 2021), είναι μια πρόσθετη σίγουρη εγγύηση για μια θέση στον κατάλογο των ευπώλητων αναγνωσμάτων. Τέλος, απολύτως αναμενόμενη η συμμετοχή της Κλαυδίας-Πρόκλης στις κατά καιρούς κινηματογραφικές και τηλεοπτικές μεταφορές του Θείου Δράματος, από τις οποίες ανεξίτηλη εντύπωση αφήνει η σκηνή από την ταινία *The Passion of the Christ* (2004) του Αμερικανού **Mel Gibson**.

Δεν έχει νόημα να αναζητήσω περαιτέρω κάποια συγκεκριμένη πηγή έμπνευσης του Προβελέγγιου. Έτσι κι αλλιώς, από τα νεανικά χρόνια, η ευρυμάθεια, η πολυγλωσσία και οι εγκυκλοπαιδικές γνώσεις του τον οδηγούσαν σε ατραπούς δύσβατες για τους περισσότερους σύγχρονους συμπατριώτες του. Λαμπρό παράδειγμα η συγγραφή και έκδοση σε βιβλίο του επικούργου έργου του «Αδάμ και Εύα» (1873), που παραμένει ουσιαστικά άγνωστο και αναξιολόγητο. Πρόκειται για έμμετρο ποίημα θρησκευτικού περιεχομένου, όπου карадокеί ο εντυπωσιασμός για όποιον αφιερώσει τον απαιτούμενο χρόνο στην μελέτη του. Και με την κρίση μου αυτή δεν επιθυμώ να προδιαθέσω προκαταβολικά τον υποψήφιο αναγνώστη ότι θα έχει να αντιπαρατεθεί με ένα πολύστιχο και μακρόστιχο ποίημα 134 σελίδων, 3.322 στίχων και 23.122 λέξεων σε «μαγευτική» άπταιστη, αλλά κατανοητή, καθαρεύουσα. Άλλωστε, ίσως τέτοιου είδους ποιήματα να ήσαν της μόδας την εποχή εκείνη, και έχουμε αρκετά παραδείγματα.

Αυτό που θέλω να αναδείξω είναι ο πλούτος των νοημάτων και η κριτική ωριμότητα ενός «παιδιού» 23 ετών, που τολμά να καταπιαστεί με θέματα δυσπρόσιτα, υπαρξιακά, φιλοσοφικά, ζωής και θανάτου, εμπνεόμενος από ένα ποιητικό μεγαλόρμημα της παγκόσμιας διανόησης και λογοτεχνίας. Και όμως! Δεν αντιγράφει, δεν μεταφράζει, δεν αποδίδει στα Ελληνικά τον «Χαμένο Παράδεισο» του **John Milton** (1674), αλλά τολμά να ακολουθήσει την δική του αυτόνομη πορεία πρόσληψης και να δημιουργήσει ή να εξηγήσει τον δικό του εσχατολογικό κόσμο. Λεπτομέρεια για τους λεπτολόγους: όπως μπόρεσα να διακριβώσω, η έμπνευσή του βασίζεται αναγκαστικά σε γαλλική μετάφραση του αγγλικού πρωτοτύπου από την οικογενειακή βιβλιοθήκη. Οι πρώτες μεταφράσεις του «Μίλτωνος Απωλεσθέντος Παραδείσου» στα Ελληνικά δεν επρόκειτο να δημοσιευθούν από τους Γρατσιάτο ή Κάσδαγλη παρά δεκαπέντε ολόκληρα χρόνια αργότερα, το 1887/8. Ο Μίλτων θεωρείται Άγγλος Όμηρος και η ποίησή του στο πρωτότυπο έχει ανάλογη γλωσσική δυσκολία με τα ομηρικά κείμενα, υπέρτερη ακόμη και σε σύγκριση με τα σαιξπηρικά.

Να έχει άραγε υποπέσει στην αντίληψη του γερμανόφωνου Προβελέγγιου και η αναμέτρηση του έτερου κλασσικού διανοητή συγγραφέα, του Γερμανού Κλοπστόκου, με τον Πιλάτο και την γυναίκα του Portia όπως αυτή εξελίσσεται ως παράλληλο θέμα στο αριστούργημα «Der Messias» (1748-1773); Δεν μπορώ να το αποκλείσω γιατί σύμφωνα με την φανταστική σεναριακή εκδοχή του **Friedrich Gottlieb Klopstock** περιέργως εμπλέκεται και δάκτυλος «ελληνικού ενδιαφέροντος» στο ενύπνιο της Πρόκλης. Σύμφωνα με την υπόθεση του έργου, σε συνέχεια ζωντανής παρακλητικής επίσκεψης της μητέρας του Ιησού προκειμένου να μεσολαβήσει στον Ρωμαίο σύζυγό της, την Πρόκλα «επισκέπτεται» και ο... ειδωολάτρης Σωκράτης (!) για την ίδια παραίνεση και προειδοποίηση. Αυτή κι αν θα πρέπει να ήταν νυκτερινή ταλαιπωρία!

Ας μη συνεχίσω να νεφελοπορεύομαι αναζητώντας την πηγή της έμπνευσης του Προβελέγγιου και ας επανέλθω στα γήινα και περισσότερο χειροπιαστά. Το πιθανότερο είναι πως ο ευαίσθητος σε εκκλησιαστικά ακούσματα Αριστομένης από καιρό θα γυρόφερνε στο ευρηματικό μυαλό του την επαναλαμβανόμενη κάθε Πάσχα μυστηριώδη ιστορία της Γυναίκας του Πιλάτου, ακόμη και εάν δεχτούμε πως οι διδασκαλίες των Απόκρυφων Ευαγγελίων δεν είχαν καν προσελκύσει την προσοχή του. Άλλωστε, το ποίημα που (επιτέλους) θα δούμε στην συνέχεια δεν έχει μυθιστορηματική πλοκή, ούτε αναφορές σε φανταστικά πρόσωπα και ετεροχρονισμένα πράγματα. Εστιάζει αποκλειστικά στην ευαγγελική ρήση, αφουγκράζεται την δυναμική παρουσία μιας ανώνυμης γυναίκας στο πλευρό ενός ισχυρού άνδρα, αντιλαμβάνεται τον κοινωνιολογικά περιορισμένο αλλά καθοριστικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει και την ανεβάζει στο αιώνιο βάθρο που η μοίρα και οι περιστάσεις έχουν προετοιμάσει και εξασφαλίσει γι' αυτήν.

Θα πρέπει όμως η προσωπική οικογενειακή και συναισθηματική κατάσταση του ιδίου του ποιητή να είχαν προλειάνει το έδαφος κατ' εκείνη την χρονική περίοδο. Έχουν ήδη περάσει δύο χρόνια από τότε που η πολυαγαπημένη νεαρή σύζυγός του Αγλαΐα θα ξεκινούσε για το αιώνιο ταξίδι αφήνοντάς τον με δύο μικρά παιδιά. Η περίοδος πένθους μοιάζει να έχει ολοκληρωθεί, αν ακολουθήσουμε την χρονική εξέλιξη της ποιητικής ενότητας ΝΕΚΡΟΛΟΥΛΟΥΔΑ και το καταληκτικό της ποίημα ΜΕΤΑ ΔΥΟ ΧΡΟΝΙΑ (Συλλογή ΠΟΙΗΜΑΤΑ – ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ, 1896). Ο αποστασιοποιημένος αναχωρητής ποιητής σιγά-σιγά γιατρεύεται από την αβάστακτη απώλεια της συντρόφου και επανέρχεται ενεργά στο δημόσιο προσκήνιο. Τον χειρισμό του πένθους από μέρος του Προβελέγγιου μέσα από την δημιουργική ποίηση έχω ήδη πραγματευθεί στο δημοσιευμένο μελέτημά μου «Πέπλος Αγνοίας» (ηλεκτρ. περιοδικό literature, 19 Ιαν. 2024).

Ίσως η σύνθεση αυτού του ποιήματος για την Γυναίκα του Ρωμαίου πατρίκιου να είχε προηγηθεί αρκετούς μήνες από τον χρόνο δημοσίευσής του. Το ενδεχόμενο να είχε

ωριμάσει στο μυαλό του ποιητή αρκετά ενωρίτερα, όταν θα αναζήτησε την εξ ύψους παρηγορία στην Σίφνο τις περιόδους Πάσχα των ετών που έχουν μεσολαβήσει, είναι απολύτως βέσιμο. Ίσως να έχει οραματισθεί με τα μάτια της φαντασίας του την σχέση του ζεύγους Πιλάτου-Πρόκλης ως προβολή στον χρόνο της δικής του οδυνηρής ανάμνησης. Κάτι τέτοιο θα εξηγούσε απόλυτα το εκ πρώτης όψεως παράδοξο να δίνει ένα αδημοσίευτο ποίημα πασχαλινού περιεχομένου προς δημοσίευση σε κάποιο εορταστικό χριστουγεννιάτικο τεύχος.

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΟΥ ΠΙΛΑΤΟΥ

Μέσα στὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ σ' ἀκούω κάθε χρόνο.

Εἰς τὴ σκηνὴ τοῦ δράματος τοῦ κοσμοσωτηρίου
σὺ δὲν παρουσιάζεσαι. Δυὸ λόγια στέλλεις μόνο,
δυὸ λόγια, ποῦ λαμπρύνουνε τὴ δόξα τοῦ Κυρίου.

Γιατὶ σ' ἐσένα ἐνίκησε, ταπείνωσε τὴ Ρώμη,
μὲ τὴν καρδιά τὴν ἄνομη, τὴν ἄπιστη τὴ γνώμη.
Κ' ἐμπρὸς εἰς τὸ ἀκάνθινο στεφάνι μὲ τὸ αἶμα,
εἶδε πεσμένο τὸ τρανὸ τῆς οἰκουμένης στέμμα.

Τῆς Ρώμης κόρη ἁμαρτωλή, στὴ φρενιασμένη ἀντάρρα
τοῦ ὄχλου τοῦ ἀντίχριστου, ἰδοὺ σὲ βλέπω ἐμπρὸς μου
πονετική, μὲ τὴ ματιὰ γεμάτη θεία τρομάρα,
νὰ δέεσαι γιὰ τὸ λυτρωτὴ τὸν ἄχραντο τοῦ κόσμου.

Αὐτὴ μονάχα ἢ στιγμὴ σὲ σώζ' εἰς τὸν αἰῶνα.
Ἡ μυστικὴ τοῦ στήθους σου γιὰ Κεῖνον ἀγωνία
ἐφώτισε τὰ σκότη σου σὰν λάμψις οὐρανία —
κ' ἐστόλισε τὴν ὄψη σου μὲ ζηλευτὴ κορῶνα.

Στῆς ἀπιστίας τὸ βυθὸ ποῦ ἦσουν κρημνισμένη
σὲ ἀναζήτησ' ὁ Χριστός. Κ' ὑπάκοη ἢ ψυχὴ σου
στοὺ βλέμμα του ἀναστήθηκε, δειλὴ καὶ θαμπωμένη
ἀπ' τὴ μεγαλειότητα τοῦ θεοῦ λυτρωτῆ σου.

Ναί, σ' ἀναζήτησ' ὁ Χριστὸς καὶ στ' ὄνειρό σου ἐφάνη !

Γιατὶ ἢ καρδιά σου καθαρὴ θὰ εἶχεν ἴσως μείνει
καὶ ἄξια νὰ δεχθῆ τὸ φῶς ποῦ ἦλθε ν' ἀποπλύνῃ
τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὰ κρίματα, τὴν πίστη ἀπὸ τὴν πλάνη.

Μέσ στὸ χορὸ τῶν γυναικῶν ποῦ γύρω στ' ὄνομά Του
σὰν ἄστρα λαμπυρίζουνε γλυκά, χαριτωμένα,
λάμπεις καὶ σύ. Ἄλλὰ κανεὶς δὲν σὲ θυμᾶτ' ἐσένα
γιατὶ ἦσουν ἡ περήφανη γυναῖκα τοῦ Πιλάτου.

Δεν θα σπεύσω να σχολιάσω φιλολογικά το ποίημα αυτό, αφού μια προπετής κρίση μου θα ήταν επηρεασμένη από την χριστιανική κατάνυξη των ημερών. Ούτε θα επιχειρήσω να προσδώσω εξ αυτού πρόσθετη ευλαβικότητα στον ποιητή. Και τούτο διότι πάντοτε караδοκεί η διεισδυτική κριτική ματιά του Τέλλου Άγρα, όταν αλληλογραφεί με τον Προβελέγγιο:

«Πρώτον, ο ιδεαλισμός του: ο βαθύς, ο πεπεισμένος, ο ατάραχος, ο καθ' αυτό φιλοσοφικός ιδεαλισμός του, που, καθώς και άλλοτε το έγγραψα, είναι ο αληθινότερος και ο μονιμώτερος ιδεαλισμός στα γράμματα τα ελληνικά. Δεύτερον, η απόλυτη έλλειψη (άρνηση θα έλεγα) κάθε θρησκοληψίας μέσα στο έργο σας ! ... Όλοι όσοι υποκρίνονται τον ιδεαλιστή, κατακυλούν αμέσως στον εύκολο, τον γλοιώδη, τον ψεύτικο δρόμο της θρησκοληψίας. Εσείς μόνος είπατε το υπερήφανο "όχι", εσείς εκάματε τη διαστολή ανάμεσα στην Ψυχή και τον Θεό, στην Ιδέα και στο Θεό». (Επιστολή Τ. Άγρα, «Ανέκδοτοι επιστολαί προς Προβελέγγιον», Φ. Δ. Μπουμπουλίδης, περιοδ. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ, 1951, #80, σελ. 854).

Προσέρχομαι πλησίστιος στην άποψη Τέλλου Άγρα. Παρ' όλ' αυτά, ακόμη και εάν έχω αφιερώσει πολύ χρόνο και κόπο στο να καταδείξω την βαθύτατη χριστιανικότητα του Προβελέγγιου, εν τούτοις η μοναδική πολυσχιδής προσωπικότητά του δεν μπορεί να περιορισθεί σε αυτά τα στεγανά ηθικοπλαστικά πλαίσια. Ως εκ τούτου, οφείλω να προειδοποιήσω τους ευπειθείς χριστιανούς αναγνώστες πως ήδη επεξεργάζομαι τον τεκμηριωμένο αντίλογο: ένα μελέτημα με τίτλο «Ο Φυσιοθεϊστής Προβελέγγιος. Στα όρια του Σιντοϊσμού» που θα αποτελέσει μέρος της σχετικής υπό έκδοση σειράς «Όπως Τον Γνώρισα...» που ήδη έχει δρομολογηθεί.

Καλή Ανάσταση!